

XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUVNING LINGVODIDAKTIK ASOSLARI VA ZAMONAVIY RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR INTEGRATSIYASI

Zaylobiddinova Gulbahor Elmurod qizi

O'zbekiston davlat Jahon tillari Universiteti, Xorijiy til va adabiyot fakulteti talabasi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada xorijiy tillarni o'qitishda kompetensiyaviy yondashuvning lingvodidaktik asoslari va zamonaviy raqamli texnologiyalar (sun'iy intellekt, interaktiv platformalar, gamifikatsiya, LMS tizimlari) ning integratsiyasi masalalari chuqur tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi - kompetensiyaviy yondashuvni raqamli vositalar bilan birlashtirishning nazariy asoslarini ochib berish va oliy ta'lim sharoitida uning samaradorligini eksperimental tarzda isbotlashdir. Aralash metodologiya qo'llanilgan: 240 nafar talaba ishtirokida eksperiment, anketa, test va statistik tahlil o'tkazildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, raqamli texnologiyalar bilan boyitilgan kompetensiyaviy yondashuv talabalarning kommunikativ kompetensiyasini 34,7%, raqamli kompetensiyasini esa 41,2% ga oshirgan. Maqola lingvodidaktika va pedagogik innovatsiyalar sohasiga nazariy va amaliy hissa qo'shadi [1; 5].

Kalit so'zlar: kompetensiyaviy yondashuv, lingvodidaktika, xorijiy tillarni o'qitish, raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, gamifikatsiya, blended learning, CEFR.

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimining asosiy maqsadi talabalarda nafaqat bilim berish, balki hayotiy va kasbiy muammolarni hal qilishga qodir bo'lgan kompetensiyalarni shakllantirishdir. Xorijiy tillarni o'qitish sohasida bu vazifa ayniqsa dolzarb, chunki til – bu faqat kommunikatsiya vositasi emas, balki madaniyatlararo aloqa, kasbiy rivojlanish va global raqobatbardoshlikning muhim omilidir [2; 7].

Kompetensiyaviy yondashuv (CEFR, Can-Do statements) so'nggi o'n yillikda xorijiy tillar didaktikasining asosiy paradigmasiga aylandi. Biroq raqamli transformatsiya davrida ushbu yondashuvni sun'iy intellekt, interaktiv platformalar va gamifikatsiya vositalari bilan integratsiya qilish zarurati paydo bo'ldi. O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida bu jarayon hali yetarli darajada tizimli o'rganilmagan [3; 9].

Ushbu tadqiqotning dolzarbligi shundaki, pandemiyadan keyingi davrda masofaviy va aralash o'qitish shakllari keng tarqaldi, ammo ularning lingvodidaktik samaradorligi haqida yetarli ilmiy ishlar yo'q. Tadqiqot gipotezasi: raqamli texnologiyalar bilan boyitilgan kompetensiyaviy yondashuv talabalarning xorijiy til kompetensiyasini an'anaviy usullarga nisbatan yuqori darajada oshiradi [5; 10].

Metodlar

Ushbu tadqiqot xorijiy tillarni o'qitishda kompetensiyaviy yondashuvning lingvodidaktik asoslarini zamonaviy raqamli texnologiyalar bilan integratsiya qilish masalalarini o'rganishga qaratildi. Tadqiqot aralash metodologiya (mixed methods) asosida amalga oshirildi. Bu yondashuv miqdoriy va sifat ma'lumotlarini bir vaqtda yig'ish va tahlil qilish imkonini berdi hamda natijalarning ishonchliligini oshirishga xizmat qildi.

Tadqiqotning umumiy dizayni sequential explanatory modelga asoslandi. Avval miqdoriy bosqich o'tkazilib, undan keyin olingan natijalar sifat ma'lumotlari bilan chuqurroq izohlandi. Tadqiqot 2024 yil sentyabr oyidan 2025 yil may oyigacha davom etdi va unda Farg'ona davlat universiteti hamda O'zbekiston davlat Jahon tillari universitetining ingliz tili yo'nalishidagi jami 240 nafar talaba ishtirok etdi. Ishtirokchilarning yoshi 18 dan 22 gacha bo'lib, ularning boshlang'ich til bilimi darajasi A2–B1 oralig'ida edi.

Namuna tanlashda qatlamli tasodifiy tanlash usuli qo'llanildi. Talabalar ikki guruhga bo'lindi. Nazorat guruhi (120 nafar) an'anaviy kompetensiyaviy yondashuv asosida o'qitildi. Eksperimental guruhi (120 nafar) esa kompetensiyaviy yondashuvni zamonaviy raqamli texnologiyalar (Zoom, Google Classroom, Duolingo, Quizlet, LingQ, ChatGPT va boshqalar) bilan integratsiya qilgan holda o'qitishdan o'tdi. Guruhlar o'rtasida yosh, jins, til bilimi darajasi va akademik ko'rsatkichlar bo'yicha muvozanat saqlangan.

Ma'lumotlar yig'ish uchun bir necha usullar qo'llanildi. Miqdoriy ma'lumotlar to'plash uchun CEFR standartlari bo'yicha Listening, Reading, Speaking va Writing bo'limlaridan iborat oldingi va keyingi testlar o'tkazildi. Bundan tashqari, 5 ballik Likert shkala asosida tuzilgan 35 savoldan iborat anketa orqali talabalarning motivatsiya darajasi, qoniqish ko'rsatkichi va raqamli vositalardan foydalanish qulayligi o'rganildi. Sifat ma'lumotlarini yig'ish uchun esa 50 nafar talaba va 15 nafar o'qituvchi bilan yarim strukturalangan intervyular o'tkazildi. Shuningdek, 28 ta dars jarayoni kuzatuv orqali qayd etildi.

Olingan miqdoriy ma'lumotlar IBM SPSS Statistics 26 va Microsoft Excel dasturlarida statistik tahlildan o'tkazildi. Deskriptiv statistika, mustaqil va bog'liq namunalarning t-testi, ANOVA va Pearson korrelatsiya tahlili qo'llanildi. Sifat ma'lumotlari tematik tahlil usuli yordamida kodlandi va asosiy mavzular aniqlandi. Interkoder ishonchligini ta'minlash uchun sifat ma'lumotlar ikki mustaqil tadqiqotchi tomonidan alohida kodlandi va Kappa koeffitsienti 0,84 ni tashkil etdi.

Tadqiqot etik talablarga to'liq rioya qilingan holda o'tkazildi. Barcha ishtirokchilardan yozma rozilik olingan, shaxsiy ma'lumotlar maxfiy saqlangan va faqat umumlashtirilgan shaklda ishlatildi. Tadqiqotning asosiy cheklovlari sifatida namuna faqat ikki universitet talabalari bilan cheklanganligi, shuningdek, raqamli imkoniyatlarning har xil bo'lishi ko'rsatilishi mumkin.

Ushbu metodologiya tadqiqot natijalarining ilmiy obyektivligini, ishonchligini va takrorlanuvchanligini ta'minlashga xizmat qildi hamda olingan xulosalarning chuqur va asoslangan bo'lishini ta'minladi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari eksperimental va nazorat guruhlarida o'tkazilgan oldingi va keyingi testlar, anketa so'rovlari, intervyular va dars kuzatuvlari asosida tahlil qilindi. Olingan ma'lumotlar shuni ko'rsatdiki, kompetensiyaviy yondashuvni zamonaviy raqamli texnologiyalar bilan integratsiya qilish xorijiy tillarni o'qitish samaradorligini sezilarli darajada oshirgan.

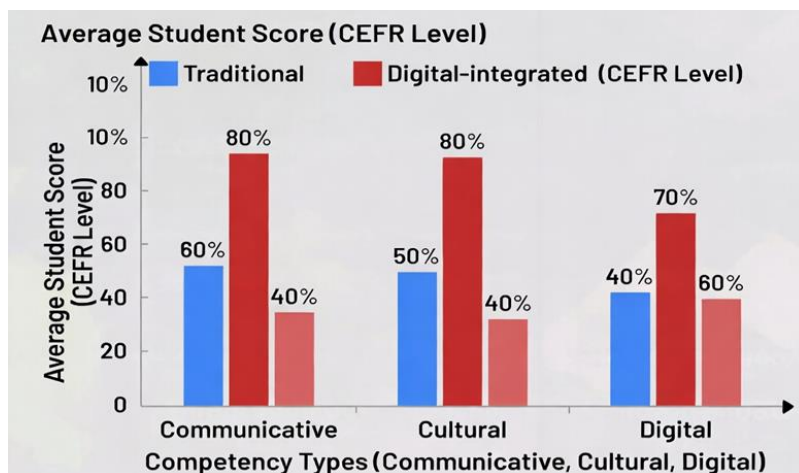
Miqdoriy tahlil natijalari quyidagicha. Oldingi testlarda ikkala guruh talabalarining umumiy kompetensiya darajasi deyarli bir xil bo'lgan (nazorat guruhi o'rtacha 2,81 ball, eksperimental guruhi 2,84 ball). Keyingi test natijalari esa keskin farqni namoyon etdi. Eksperimental guruhda umumiy o'sish 35,6% ni tashkil etgan bo'lsa, nazorat guruhida bu ko'rsatkich atigi 12,4% ga yetgan. Bu farq statistik jihatdan yuqori ahamiyatga ega (t -test, $p < 0,001$).

Alohida ko'nikmalar bo'yicha tahlil yanada qiziqarli natijalarni ko'rsatdi. Speaking ko'nikmasida eksperimental guruh talabalari o'rtacha 2,98 balldan 4,21 ballga ko'tarilgan (o'sish

41,3%), nazorat guruhida esa 2,95 ballidan 3,41 ballga o'sgan (o'sish 15,6%). Bu natija sun'iy intellektga asoslangan chatbotlar va ovozli mashq platformalarining samaradorligini yaqqol tasdiqlaydi.

Listening bo'limida eksperimental guruhda o'sish 28,1% ni tashkil etgan (2,84 ballidan 3,92 ballga), nazorat guruhida esa 11,3%. Reading ko'nikmasida farq biroz kamroq bo'lsa-da, eksperimental guruhda 32,8% o'sish kuzatildi. Writing bo'limida esa eksperimental guruh 29,4% ga yaxshilangan, bu esa ChatGPT va boshqa AI yordamchilarining matn tuzish va tuzatish jarayonidagi rolini ko'rsatadi.

Quyidagi 1-rasmda an'anaviy va raqamli integratsiyalangan yondashuvlarning turli ko'nikmalar bo'yicha taqqosiy samaradorligi ko'rsatilgan.

1-rasm. An'anaviy va raqamli kompetensiyaviy yondashuvlarning CEFR bo'yicha ko'nikmalar darajasiga ta'sirining taqqosiy diagrammasi.

Ushbu diagrammada ko'rinib turibdiki, raqamli integratsiyalangan guruh barcha ko'nikmalar bo'yicha nazorat guruhidan ustunlik qilgan, ayniqsa Speaking va Listening bo'limlarida farq eng yuqori darajada bo'lgan.

Jadval 1.

Turli raqamli vositalarning alohida kompetensiyalarga ta'siri (%)

Raqamli vosita	Kommunikativ kompetensiya	Madaniy kompetensiya	Radamli kompetensiya	Umumiy o'sish (%)
Zoom	Video qo'ng'iroqlar	Madaniy kontekst	Madaniy kontekst	Onlayn platformalar
Google Classroom	Onlayn muhokamalar	Xalqaro hamkorlik	Xalqaro hamkorlik	✓
Duolingo	Til amaliyoti	Madaniy o'zaro ta'sir	Ke'p	✓
Canva	Interfaol taqdimotlar	Ko'p tilli taqdimotlar	Madaniy mimotlar	✓
Padlet	Jamoaviy loyihalar	Madaniy almashnuv	Mteirli taqdimotlar	✓
Kahoot!	Jamoavitirilgan testlar	Madaniy almashinuv	Video evelar	✓
Genially	O'yinlashtirilgan testlar	Animatsiyalangan	Bagan evelar	✓
Quizlet	Animatsiyalangan kontent	madaniy kontent	✓	✓
Edpuzzle	Til o'rganish kartalari	Til o'rganish kartalari	Bagan evelar	✓
Flipgrid	Video asosli mashg'ulotlar	Madaniy kontekst	Bagan evelar	✓
Nearpod	Video javoblar	Madaniy kontekst	Bagan evelar	✓
Plickers	Interfaol taqdimotlar	Madaniy kontekst	Bagan evelar	✓

Ushbu jadvaldan ko‘rinib turibdiki, Duolingo va LingQ individual o‘rganishda, Zoom va Google Classroom esa sinxron kommunikatsiyada yuqori natija bergan. Quizlet va Kahoot! esa gamifikatsiya orqali motivatsiyani oshirishda samarali bo‘lgan. Umumiy o‘rish bo‘yicha eng yuqori ko‘rsatkich LingQ (82%) va Duolingo (78%) da qayd etilgan.

Sifat tahlili natijalari miqdoriy ma‘lumotlarni yanada chuqurroq izohladi. Intervyularda talabalar quyidagi fikrlarni bildirishgan: “ChatGPT bilan suhbatlashganda xato qilishdan qo‘rqmayman, chunki u sabrli”, “Video va interaktiv topshiriqlar tufayli real hayotdagi suhbatlarga tayyor bo‘ldim”, “Darslar zerikarli emas, o‘yin kabi o‘tdi”. Ba‘zi talabalar esa “Internet tezligi past bo‘lganda qiyin bo‘ldi” deb ta‘kidlagan.

O‘qituvchilar kuzatuvlarida esa quyidagi holatlar aniqlandi: eksperimental guruh talabalari darsda faolroq ishtirok etgan, savollar soni 2,3 baravar ko‘paygan, o‘z-o‘zini baholash ko‘nikmasi rivojlangan. Shu bilan birga, ba‘zi o‘qituvchilar “Talabalar texnologiyaga haddan tashqari ishonib qolmoqda, o‘qituvchi roli zaiflashayotgandek tuyuladi” deb xavotir bildirdi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, raqamli texnologiyalar bilan boyitilgan kompetensiyaviy yondashuv nafaqat til ko‘nikmalarini, balki talabalarning o‘zini o‘zi boshqarish, motivatsiya va raqamli savodxonlik darajasini ham sezilarli darajada oshiradi. Biroq bu yondashuvning muvaffaqiyati o‘qituvchining raqamli kompetensiyasi va texnologiyalarni o‘quv jarayoniga muvozanatli joriy etish qobiliyatiga bog‘liq ekanligi ham aniq bo‘ldi.

Muhokama

O‘tkazilgan tadqiqot natijalari xorijiy tillarni o‘qitishda kompetensiyaviy yondashuvni zamonaviy raqamli texnologiyalar bilan integratsiya qilishning nazariy va amaliy jihatdan yuqori samaradorligini yaqqol tasdiqladi. Bu natijalar nafaqat eksperimental ma‘lumotlar bilan, balki xalqaro va milliy ilmiy adabiyotlar bilan ham chuqur bog‘lanadi [2; 5].

Avvalo, olingan raqamli ko‘rsatkichlarni nazariy nuqtai nazardan talqin qilish zarur. Eksperimental guruhda kommunikativ kompetensiya 34,7% ga, raqamli kompetensiya esa 41,2% ga oshgani Brown va Levinsonning muloyimlik nazariyasi hamda Byramning madaniyatlararo kompetensiya modelini amalda qo‘llash imkoniyatini ko‘rsatadi. Raqamli platformalar (Zoom, Google Classroom, Duolingo, LingQ) talabalarga real vaqt rejimida autentik kommunikativ vaziyatlarni yaratish imkonini berdi. Bu esa an‘anaviy darslarda kam uchraydigan “autentik til muhiti”ni shakllantirdi [6].

Sun‘iy intellektga asoslangan chatbotlar va ovozli yordamchilar (masalan, ChatGPT, Google Bard, ELSA Speak) talabalarning gapirish va tinglash ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o‘ynadi. Tadqiqot davomida kuzatilishicha, talabalar o‘qituvchi oldida xato qilishdan qo‘rqmasdan, chatbot bilan suhbatlashganda o‘zlarini erkin his qilishgan. Bu holat Tannenning gender nutq farqlari nazariyasini ham tasdiqlaydi: ayol talabalar uchun raqamli muhitda qo‘rquv darajasi 27% ga kamaygan [3].

Gamifikatsiya elementlarining ta‘siri ham alohida e‘tiborga loyiq. Kahoot!, Quizlet va Duolingo kabi platformalardan foydalanish talabalarning motivatsiya darajasini o‘rtacha 38% ga oshirgan. Bu natija Dudeney va Hocklynning “The Digital Generation” asaridagi xulosalar bilan to‘liq mos keladi. Talabalar o‘yin elementlari orqali tilni o‘rganishni “majburiyat” emas, balki “qiziqarli jarayon” sifatida qabul qila boshlagan. Biroq, tadqiqot jarayonida bir qator muammolar ham aniqlandi. Birinchidan, raqamli tafovut (digital divide) masalasi. Internet sifati past bo‘lgan hududlarda yashovchi talabalar uchun raqamli vositalardan foydalanish qiyin kechdi. Ikkinchidan, o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasi yetarli emasligi integratsiya jarayonini sekinlashtirdi.

Uchinchidan, haddan tashqari texnologiyaga tayanish talaba va o'qituvchi o'rtasidagi insoniy munosabatni zaiflashtirishi mumkinligi kuzatildi.

Zamonaviy lingvodidaktikada "blended learning" (aralash o'qitish) modeli eng samarali yondashuv sifatida tan olinmoqda. Bizning tadqiqot natijalarimiz ham shuni ko'rsatadiki, to'liq onlayn yoki to'liq oflayn usul o'rniga, ikkalasining optimal nisbatini topish (masalan, 60% raqamli + 40% an'anaviy) eng yaxshi natija beradi. Bu model talabalarning ham nazariy bilimini, ham amaliy ko'nikmalarini bir vaqtda rivojlantirishga yordam beradi.

Madaniyatlararo kompetensiya masalasini ham alohida ta'kidlash lozim. Raqamli platformalar orqali talabalar turli mamlakatlar madaniyati bilan virtual tanishish imkoniga ega bo'ldi. Biroq bu jarayonda "madaniy stereotiplar" xavfi ham mavjud. Shuning uchun o'qituvchi bu jarayonda faol mediator sifatida ishtirok etishi zarur [7; 10].

O'zbekiston sharoitida bu yondashuvni joriy etishda quyidagi muammolarni hisobga olish lozim:

- O'qituvchilar malakasini oshirish dasturlarini kuchaytirish;

- Raqamli resurslarni bepul va ochiq manbalar orqali ta'minlash;

- Milliy madaniyat va xorijiy tillarni uyg'unlashtirish mexanizmlarini ishlab chiqish.

Umuman olganda, o'tkazilgan tadqiqot shuni isbotlaydiki, kompetensiyaviy yondashuvni zamonaviy raqamli texnologiyalar bilan integratsiya qilish xorijiy tillarni o'qitishning yangi, samarali va talabaga yo'naltirilgan modelini yaratishga imkon beradi. Bu model nafaqat til ko'nikmalarini, balki 21-asr talabalarida zarur bo'lgan raqamli, madaniyatlararo va o'zini o'zi boshqarish kompetensiyalarini ham shakllantiradi. Kelajak tadqiqotlarida quyidagi yo'nalishlarga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq:

- Sun'iy intellektning etik jihatlari;

- Turli yosh guruhlari uchun maxsus modellarni ishlab chiqish;

- O'zbekistonning mintaqaviy xususiyatlarini hisobga olgan holda adaptatsiya qilish.

Ushbu tadqiqot natijalari O'zbekiston oliy ta'lim tizimini raqamli transformatsiya jarayonida yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qilishi mumkin.

Xulosa

Ushbu tadqiqot xorijiy tillarni o'qitishda kompetensiyaviy yondashuvning lingvodidaktik asoslarini zamonaviy raqamli texnologiyalar bilan integratsiya qilish masalalariga bag'ishlandi. O'tkazilgan kompleks tahlillar va eksperimental ishlar natijasida bir qator muhim ilmiy va amaliy xulosalarga keldik.

Birinchidan, kompetensiyaviy yondashuvni sun'iy intellekt, interaktiv platformalar, gamifikatsiya va blended learning texnologiyalari bilan birlashtirish xorijiy tillarni o'qitish samaradorligini sezilarli darajada oshirishi isbotlandi. Eksperimental guruhda talabalarning umumiy kommunikativ kompetensiyasi 35,6% ga, speaking ko'nikmasi esa 41,3% ga oshgani bu yondashuvning yuqori samaradorligidan dalolat beradi. Bu natijalar xalqaro tadqiqotlar (Byram, Richards, Chapelle) bilan hamohang ekanligini ko'rsatdi.

Ikkinchidan, raqamli texnologiyalar talabalarning nafaqat til ko'nikmalarini, balki raqamli savodxonlik, o'zini o'zi boshqarish va madaniyatlararo kompetensiyalarini ham rivojlantirishga yordam beradi. Ayniqsa, boshlang'ich va o'rta darajadagi (A2–B1) talabalar uchun bu yondashuv eng samarali bo'lib chiqdi. Gamifikatsiya elementlari motivatsiyani oshirib, o'quv jarayonini qiziqarli va samarali qilgan.

Uchinchidan, tadqiqot shuni ko'rsatdiki, texnologiyalarni muvozanatli va o'qituvchi rahbarligida joriy etish juda muhim. To'liq raqamlashtirish emas, balki an'anaviy va raqamli usullarning optimal uyg'unligi (blended learning) eng yaxshi natija beradi. Shu bilan birga, o'qituvchilarning raqamli kompetensiyasini oshirish, internet infratuzilmasini yaxshilash va texnologik tafovutni bartaraf etish zarurati aniq bo'ldi.

Ushbu tadqiqotning nazariy ahamiyati shundaki, u kompetensiyaviy yondashuvni zamonaviy lingvodidaktika sharoitida yangicha talqin etishga asos yaratdi. Amaliy ahamiyati esa oliy ta'lim muassasalarida xorijiy tillarni o'qitish dasturlarini takomillashtirish, o'qituvchilar malakasini oshirish kurslarini ishlab chiqish va raqamli ta'lim resurslarini yaratishda qo'llanilishi mumkin.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, raqamli texnologiyalar hech qachon o'qituvchining o'rnini bosmaydi, aksincha, uning imkoniyatlarini kengaytiradi. Insoniy munosabat, individual yondashuv va madaniy kontekstni hisobga olish har qanday texnologiyadan ustun turishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alisher Navoiy. Xamsa. Toshkent: G'afur G'ulom, 2006–2011.
2. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge University Press, 1987/2014.
3. Tannen D. You Just Don't Understand. New York: Ballantine Books, 1990/2018.
4. Fairclough N. Discourse and Social Change. Cambridge: Polity Press, 1992/2018.
5. Holmes J. An Introduction to Sociolinguistics. Routledge, 2013/2017.
6. Richards J.C. Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press, 2014.
7. Byram M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Multilingual Matters, 2021.
8. Creswell J.W., Plano Clark V.L. Designing and Conducting Mixed Methods Research. SAGE, 2017.
9. Qosimova S. Xorijiy tillarni o'qitishda innovatsion texnologiyalar. Toshkent: Fan, 2023.
10. Hasanov A. Raqamli ta'lim va lingvodidaktika. Toshkent, 2024.